

Списание ЕПОХИ
Издание на Историческия факултет на
ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“
Journal EPOCHI [EPOCHS]
Edition of the Department of History of
“St. Cyril and St. Methodius” University of Veliko Tarnovo

Том / Volume XXX (2022).
Книжка / Issue 2

DOI: 10.54664/IMCI2915

„МЪЛЧАЛ СЪМ, НО ЩЕ ВИКАМ“: ПЕТКО СЛАВЕЙКОВ НА ЗАТОЧЕНИЕ В ТРЯВНА (ЮЛИ–СЕПТЕМВРИ 1881)

Вера БОНЕВА*

“I WAS SILENT, BUT I WILL SHOUT”: PETKO SLAVEYKOV IN EXILE IN TRYAVNA (JULY–SEPTEMBER 1881)

Vera BONEVA

Abstract: *The article focuses on a short period of Petko Slaveykov's political and literary biography. The circumstances surrounding his forcible exile in the summer of 1881 have been traced on the basis of letters, literary works, and original archival documents. Observations on the psychological state of an unjustly removed politician from high state positions show his personal maturity and ability to survive in difficult situations. Some of the ideas defended by Petko Slaveykov in the summer of 1881 have been considered from a historical perspective. It has been shown that his judgment of people and events was generally adequate, and that his prediction of a future collapse of the authoritarian princely regime was reasonable.*

Although temporarily removed from political life, Petko Slaveykov maintained his contacts with friends and like-minded people. He was well informed about the course of events in the Principality of Bulgaria and Eastern Rumelia. The published letter to Prince Alexander I shows his civil courage and faith in liberal ideas. The role of the family in the difficult times of trial and exile is described through letters from his son Ivan. Some of the literary works created by Petko Slaveykov in the summer of 1881 in the ‘prison’ of his own house in the town of Tryavna are also mentioned. The full texts of two unpublished documents are attached – manuscripts by Petko Slaveykov from September 1881.

Keywords: *Petko Slaveykov; Principality of Bulgaria; Tarnovo Constitution; Tryavna; exile.*

---

* **Вера Бонева** – професор, доктор на науките; Университет по библиотекознание и информационни технологии – София; България; @v.boneva@unibit.bg

На 20 септември 1880 г. Петко Р. Славейков (1827–1895)¹ публикува в редактирания от него вестник „Независимост“² уводна статия със заглавие „Държавата“. В нея публицистът припомня, че са минали само две години от освобождението на България от османска власт и всички помнят, че преди това народът е бил отделен от държавата, която не е възприемал за своя, а за вражеска. Резервите към администрацията и подозренията към мотивите за действие на османската власт от страна на българите са били основателни. С учредяването на автономното княжество ситуацията е променена коренно. Макар и неопитен в „самостоятелното живеене“ народът трябва да подреди държавата си по начин, по който трябва да се избегне „поникването на противоположностите“ между администрация и общество. „Това зависи от конституцията ни и от законите, които ще се изработят в идущите наши народни събрания“ – обобщава общественикът и препоръчва и депутатите, и представителите на изпълнителната власт да работят по начин, който ще даде възможност обществото да се обедини около българската държава, като се изгради доверие към институциите и респект на администрацията към народа³.

Следвайки представените в цитираната статия убеждения, влиятелният търновски интелектуалец се включва активно в процесите по съзиждане устоите на българската следосвобожденска държавност. От 10 февруари до 26 април 1879 г.⁴ той е сред най-активните депутати в Учредителното събрание, изработило Търновската конституция. В хода на Първото Велико народно събрание (27 април 1879 г.) Петко Р. Славейков държи прочувствено слово в памет на загиналите в Освободителната война опълченци и руски войници, в което за пръв път лансира идеята за издигане мемориал на връх Свети Никола в Стара планина (днешния връх „Шипка“). От 30 май до 12 август 1879 г. е председател на Търновския губернский съвет. След 15 август 1879 г. общественикът се премества в София, където развива опозиционна дейност от името на Либералната партия чрез нейния орган – вестник „Целокупна България“⁵. Избран е за депутат в Първото обикновено народно събрание (21 октомври – 24 ноември 1879 г.), където отстоява идеите си за народовластие и респект пред конституционализма [Дафинов, З. 2004, с. 365–389].

В хода на изборите за Второто обикновено народно събрание народният трибун отново е начело на най-радикалната група, подкрепяща програмата за непрекословно спазване на Търновската конституция и за пълноценно устройване на Княжеството по правилата на

¹ Върху биографията и обществената дейност на Петко Р. Славейков е натрупана значима научна книжнина – историческа, литературноисторическа, фолклористична. По отношение на следосвобожденската му биография са най-съществени приносите на Димитър Косев, Илчо Димитров, Соня Баева [Косев 1984; Баева 1959; Димитров 1972 а]. Приносни моменти по отношение мястото и ролята на дееца за развитие на Княжество България в първото десетилетие след 1878 г. има и в научните текстове на водещи съвременни изследователи [Петков, П. Ст. 2011; Палангурски, М. 2014, с. 237–241]. Всички посочени автори поставят съществени акценти върху влиятелната фигура на възрожденеца в следосвобожденското ни развитие, но тепърва предстои създаването на цялостен академичен обзор по темата – на основата на съвременните постижения на историческата наука и на документите, до които авторите от предходните поколения не са имали достъп.

² Вестник „Независимост“ излиза от 27 август 1880 г. до 1 юли 1881 г. Отпечатани са общо 81 броя, като вестникът отразява позицията на Либералната партия по основните обществени и политически въпроси. Особено силно е значението на изданието в периода, когато Петко Р. Славейков и неговите съмишленици са в опозиция на Режима на пълномощията. Изданието спира през лятото на 1881 г., поради натиск от страна на управляващите и липса на средства за поддържането му. Негово продължение е вестник „Независимост“, излязал в Пловдив под редакцията на Иван Славейков от 10 октомври 1881 до 9 октомври 1882 г. като орган на емигриралите в румелийската столица от Княжеството либерали.

³ Държавата. – „Независимост“, г. V, бр. 7 от 20 септември 1880.

⁴ Всички дати в текста са по т. нар. „стар стил“ – Юлианския календар, който по това време е валиден както в Княжество България, така и на целия Балкански полуостров.

⁵ Вестник „Целокупна България“ излиза от 20 юни 1879 г. до 9 май 1880 г. Той е списван основно от Петко Р. Славейков и е официален орган на новосъздадената Либерална партия в Княжество България [Косев, Д. 1987, с. 225–226].

модерната демокрация. В резултат на ожесточените политически борби водената от Петко Каравелов, Петко Славейков и Стефан Стамболов Либерална партия през януари 1880 г. убедително спечелва изборите на Второто обикновено народно събрание. При конституирането на парламента Славейков заема поста председател на Народното събрание (26 март – 28 ноември 1880 г.). От 26 октомври до 28 ноември 1880 г. книжовникът изпълнява и длъжността директор на създадената наскоро Народна библиотека в София. В първото правителство на Петко Каравелов е министър на народното просвещение (28 ноември – 17 декември 1880 г.) При реконструкцията на кабинета, на 17 декември 1880 г. Петко Славейков е назначен за министър на вътрешните работи. Политикът заема този пост до 27 април 1881 г., когато княз Александър I уволнява кабинета по своя инициатива, предприемайки действия за промяна на конституцията и на модела на държавно управление в Княжеството.

В периода, останал в историята с името Режим на пълномощията (април 1881 – декември 1883 г.)⁶, Петко Славейков (ведно с другите водещи дейци на Либералната партия) е в опозиция. Чрез митинги, неформални срещи и на страниците на вестник „Независимост“ енергичният деец не спира да критикува управляващите за превишени правомощия, неспазване на конституцията и „неуважение на народните права“⁷. При все че е избран за депутат във Второто велико народно събрание, той не успява да се включи в единственото заседание на представителното тяло, събрано в Свищов и дало на 1 юли 1881 г. извънредни пълномощия на княз Александър I да управлява без конституция. Като лидер на опозицията, в хода на изборите за Второто велико народно събрание (на 10 юни 1881 г.) Петко Р. Славейков е поставен под домашен арест в къщата му в София. След това не е допуснат до участие в заседанието на събранието. Заедно с другите лидери на Либералната партия е заплашен с арест и екстрадиция извън страната. Въпреки това, през първите десетина дни на юли 1881 г. организира опозиционни митинги в Търново, Севлиево и Ловеч. [Косев, Д. 1987, с. 230–231].

Решен твърдо да отстрани опасния противник на едноличния режим на княза, вътрешният министър Арнолд Ремлинген⁸ разпорежда Петко Славейков да бъде арестуван и въдворен в родния му град Трявна без право да го напуска за неопределено време. Още на 9 юли 1881 г. движещият се в най-близките среди на княза Константин Иречек отбелязва в дневника си следното: „Подир пладне бях у [Константин] Стоилова, после у Ремлингена, гдето бях представен на госпожата; показа ли телеграмата, [с която] заповядал да арестуват Цанкова и Славейкова в Плевен, да си изберат място за пребиваване извън Търново и София, под надзор.“ [Иречек, К. 2016, с. 278.] Така, политикът, който през предходните две години е заемал едни от най-престижните и отговорни постове в централната административна и парламентарна власт⁹ се оказва прикрепен под полицейско наблюдение в семейната къща в Трявна, където дори не му е разрешено и да упражнява стария си учителски занаят.

Обект на настоящата научна статия е начинът, по който общественикът приема и преживява своето принудително заточение в Трявна¹⁰, проследен основно по кореспонденцията

⁶ Основните исторически събития, отнасящи се до този период, са представени по убедителен начин в изследванията на Илчо Димитров [Димитров, И. 2001, с. 32–75].

⁷ Независимост, г. V, бр. 66 от 13 май 1881.

⁸ Арнолд Александрович фон Ремлинген (1841–1900) е руски офицер от шведски произход, участвал в Освободителната война (1877–1878) и в следосвобожденското управление на Княжество България. По време на правителството без министър-председател (1 юли 1881 г. – 23 юни 1882 г.) изпълнява длъжността министър на вътрешните работи.

⁹ Постовете, заемани от Петко Р. Славейков в централната държавна администрация и в парламентарната власт, са посочени по-горе.

¹⁰ Тук употребявам термина „заточение“ по-скоро в метафоричен смисъл, провокиран от драматизма, с който Петко Славейков изживява принудителното си интерниране в Трявна през лятото на 1881 г. Тази словесна фигура е част от оценката на поета за случилото му се след 18 юли с.г., който преди тръгването си от Трявна за Пловдив – на 20 септември с. г. написва популярното си стихотворение „Сбогом, прощавай, невесто мила“. В него насилственото отдалечаване на общественика от следвания през последните

му с приятели и роднини. Включени са и податки от литературни творби, създадени от твореца през двата месеца на насилствено въдворяване в Трявна. Два от документите, с на които се основавам, не са публикувани в научния печат и по тази причина ги представям след края на изложението пълнотекстово, а в приложението – чрез копия на оригиналите. Без да абсолютизирам преценките, които си позволявам в пределите на настоящата статия, бих искала да уточня, че те се уповават на убеждението ми, че много от устойчивите черти от характера на дадена публична личност се проявяват в пълна сила именно в критични ситуации. Такъв е и случаят с влиятелният общественик Петко Славейков, интерниран по разпоредба на правителството в Трявна между 18 юли и 20 септември 1881 г.

Първият документ от Славейковото заточеничество в Трявна е негово писмо до съратника му Драган Цанков от 18 юли 1881 г. В него опозиционният лидер пише, че при транспортирането му през Габрово се е срещнал със сина си Иван, който също е обвинен в престъпления срещу новата власт и се е отправил към столицата на Източна Румелия, където ще търси препитание в емигрантство. Петко Славейков се е опитал да убеди Иван да се върне в София, за да продължи списването на вестник „Независимост“, но той е отказал, като е заявил, че ще осъществява публицистичната си дейност в Пловдив¹¹. Посоченото кратко свидетелство показва, че режимът на арест на влиятелния опозиционер не ще да е бил от най-тежките. Въпреки това, в документите по въдворяването му в Трявна изрично е записана забраната да напуска градчето, както и забраната да бъде назначаван на държавна работа.

Тласкан от холеричния си темперамент, неизтощимият възрожденец бързо се връща към поpreneбрегнатите в хода на политическите борби книжовни занимания. Още на 20 юли 1881 г. той пише на лично познатия му министър на народното просвещение Константин Иречек пространно писмо, в което изразява надеждата си да получи финансова подкрепа за издаването на пословиците и поговорките, които събира в продължение на десетилетия. Споделя и разочарованието си, че не му е разрешено да работи като учител – „занаят“, който владее отлично и с който може да се препитава честно. И добавя: „Тираничното турско правителство ме е запирало, но не ми е запретило да бъда учител. Ако моето учителство е вредно за страната, то злото вече е станало. Аз съм бил учител между българите цели 38 години и ако съм ги заразил [със свободолюбив дух], заразил съм ги вече.“ [Миятев, П. 1953, с. 225–226]. В дневните си записки от това време К. Иречек системно отбелязва кореспонденцията си с Петко Славейков, както и становището си, че заточението е прекомерна мярка от страна на властите спрямо опозиционния лидер. [Иречек, К. 2016, с. 283–287].

В архива на дееца е съхранено и официалното писмо до министъра на народното просвещение по въпроса за публикуването на сборника му с народни пословици. Тук вече с по-неутрален тон деецът споделя, че разполага с материал от народни умотворения за 12 тома, „някои от които сега се приготвяват“. Налична е и книга с около 10-11000 пословици, които са събрани и подредени и които иска да бъдат издадени „във вид на един учебник по български език в училищата“. Надеждата му е, че въпросната книга може да служи за учебно пособие през следващата година. Очаква министърът да разпорежи отпечатването на издание от 20-25 коли, което да е готово за началото на учебната година. Писмото завършва с конкретно искане: „Затова моля, господине Министре, да имате добрината по-скоро да ми съобщите що може правителството да направи за това мое намерение и предложение.“ [Славейков, П. 1982, с. 333–334].

В отговор от 2 август 1881 г. Константин Иречек пише, че независимо от променените обстоятелства, той е запазил доброто си отношение към книжовните занимания на бившия си колега по министерски пост. Обещава, че ще се постарее бюджетът да отдели средства за

десетилетия път еднозначно е квалифицирано като „заточение“. Формалният термин за статута му през визираните месеци е „въдворяване“ [Димитров, И. 2001, с. 86–87].

¹¹ Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ – Български исторически архив (НБКМ-БИА), ф. 11 (Драган Цанков), а.е. 5, л. 292.

въпросната книга. По отношение ограничението за заемането на учителска длъжност, Иречек е по-условен. Заявява, че става дума за „временна мярка“, която е в компетенциите на министъра на вътрешните работи. И завършва: „Трябва още малко търпение. Аз даже отивам по-далече; иде до там да Ви видя пак в София.“ [Миятев, П. 1953, с. 227–228]. Както е добре известно обаче, Петко Славейков не е от най-търпеливите и балансиранни личности и по тази причина само шест дни след датата на цитираното писмо изпраща на министъра следната телеграма: „Не отговарят. Стидно, даже безчеловечно [е] да ми се забранява учителстване – единственото средство за поддържане на семейството ми. Това е неправда! Мълчал съм, но ще викам.“ [Славейков, П. 1982, с. 346]. Изведено в заглавието на настоящата статия последното изречение е особено типично за темперамента и словоизявляенията на дееца, който рядко премълчава, а когато реши да „вика“ гласът му прокълтява из цялата българска земя.

Остри са думите и на дееца в писмо до княжеския секретар Константин Стоилов, пред когото интернираният политик отстоява тезата си за несправедливостта на положението, в което е поставен. Отстранен от столицата, той е обречен на бездействие и гладна смърт. По мнението на Славейков, като представител на консерваторите, Стоилов носи лична отговорност за тласкането на неопитния княз в грешен политически път, свързан с пренебрегване демократичните традиции на българския народ. „Историята мъсти – обобщава публицистът – и нейното мщение¹² е по-ужасно от онова на живите противници и соперници!“ [Бонева, В. 2020, с. 198–199]. Макар и краен, и в тази своя заклинална констатация прозорливият народонаставник се оказва прав, но само с оглед княжеската „кариера“ на Александър I. Както е известно, Константин Стоилов остава в историята като един от най-успешните и балансиранни (като поведение и резултати от държавна дейност) политици на българския XIX век.

Цитираните обвинения и вопли на отстранения от публичния живот деец отразяват само едно от измеренията на преживяванията му през първия месец на обидното заточение. Отдалечаването от столичната суетня и всекидневните контакти с приятели от младостта връщат твореца при изворите на жизнеността и при устоите на мъдростта, присъщи на многоизмерната му личност. В литературно-философско писмо от 25 юли 1881 г. до по-младия си приятел Спас Вацов¹³ политическият изгнаник обобщава, че „както има пости и велики пости в религията, така трябва да има пости и в политиката“. „Постното“ битие помага на политика в изгнание да намери отговор на въпроси, за които в забързаното си битие на действащ обществен лидер не имал време. Славейков споделя, че връщането му в Трявна му е дало възможност да прозре суетността и безплодността на много от правилата на политическото общуване. Променил е и личните си навици – храни се с по-малко месо, пие изворна вода или „кисело вино“ или „тревненска сливовица“, която има тая добрина, че е по-малко вредна от софийската политика“. Липсата на нови вестници и пресни новини мотивира общественика да си „преговаря“ миналото и да преписва пословиците си със страст, с която „другите си броят паричките“. Пише и стихотворения, едно от които изпраща на Спас Вацов, заклевайки го да не го разпространява. В духа на традиционната си ангажираност с текущите социални процеси в недоизгладеното като ритъм и рима стихотворение поетът окайва съдбата на разпокъсаното си отечество, което, макар и формално свободно, се е превърнало в играчка в балканската политика на Великите сили: „Земята ни Божем наша, / управата – чужда каша. <...> На всички сме подиграчка; на раздори плен и плячка“. [Славейков, П. 1982, с. 349–353].

На 15 август 1881 г. размирният политик получава разрешение да посети София за една седмица. То е издадено по настояване на пристигналия от Русия във връзка със създаването на Държавния съвет Марин Дринов (1838–1906). Пречка за пребиваването му в София е съдебно дело срещу него, образувано по причина, че е издал „незаконна прокламация“ против

¹² В смисъл на *отмъщение*.

¹³ Спас Вацов (1856–1928) е математик и метеоролог, член на Българското книжовно дружество. През 1881–1882 г. заема ръководна длъжност в Министерството на народното просвещение, откъдето се и познава с бившия министър Петко Славейков.

решенията на Второто велико народно събрание и че е отправил недопустими нападки към владетеля. За да може да пристигне в столицата, Петко Славейков получава от княза амнистия по обвинението за „обида на особата“. Въпреки отстраненото обвинение, деецът няма големи шансове да се впише в новия управленски екип, поради твърдата си привързаност към принципите на демокрацията и конституционализма. [Косев, Д. 1987, с. 235].

Пристигнал в столицата през Пловдив, Петко Славейков не получава възможност да защити по достоен начин възгледите си по хода на текущите политически процеси. Той е изолиран от контакти с бившите си политически съмишленици. Успява само за кратко да се срещне само с Марин Дринов, за да му даде като частно лице мнение за проекта за Държавен съвет. Приет е и от министъра на просвещението Константин Иречек, с когото разговоря за издаването на сборника с пословици. [Дафинов, З. 2004, с. 416]. Въпреки неформалния характер на двудневното пребиваване на влиятелния лидер на либералите в столицата, той получава надеждна информация за хода на предприетите от княза реформи. В приложеното тук писмо до Джорджо Момчев¹⁴ описва идеята за създаване на частично избран от народа Държавен съвет, за учредяване на казионна либерална партия, за недоверието на Двореца към консерваторите, които не са оправдали доверието на Александър I да са справят с управлението на държавата без сътресения. [Стоянов, И. 1989, с. 96–97]. От първа ръка Петко Славейков получава и информация, че извънредното положение ще бъде отменено и властта ще търси някакъв път към по-спокойно управление чрез частично придържане към някои демократични норми. [Документ №1].

Малко по-подробно, но в по-критична светлина представя нещата предводителят на Либералната партия пред сина си Иван. В писмо до него от Трявна с дата 3 септември 1881 г. той споделя, че аналогични консултации са правени и с Драган Цанков, но отделно от тези със Славейков. Характеризира усилията на Марин Дринов като безперспективни. „Напусто се помъчих да го отвърна от намерението му – продължава старият деец, – предказах му опозорението му, несполуката му, уговарях го да се махне от [това] да иска да прави черква на дяволско село. <...> Усещам, че той се набляга на русите и много говори за тяхното съчувствие и поддръжка, а мене именно това не ме топли, защото с всички, с които можах да се видя и да се разговоря, именно с официалните им лица, разочарован съм оставал. Официална Русия не може да схване както трябва нашите работи и нас никак не ни проумява; или не рачи¹⁵ да ни проумее.“ [Славейков, П. 1982, с. 273]. Не ще и съмнение, че с мощната си интуиция и с неподражаемия си политически инстинкт към лятото на 1881 г. старият възрожденец вече е провидял част от събитията, които ще разтърсят Княжеството само след четири години.

Два дни след пристигането на Петко Славейков в София е оповестено ново разпореждане на Министерския съвет, с което полицейските власти се задължават да го арестуват и изпратят под стража отново в Трявна. Вечерта на 27 август 1881 г., по думите на седемнадесетгодишния му тогава син Пенчо, баща му е „отвлечен“ от софийския им дом, натоварен на пощенската кола и под полицейски конвой е транспортиран в дома им в Трявна [Каролев, С. 1967, с. 61]. По думите на самия Петко Славейков, при спирането в Дряново и в Търново той се е свързал с вътрешния министър с искане да остане за известно време в Търново, но му е отказано [Славейков, П. 1982, с. 275–276]. В дневника си Константин Иречек регистрира ясно критично мнение по въпроса за насилственото извеждане на опозиционния лидер от столицата. На 29

¹⁴ Джорджо (Жоржо) Момчев (1843–1906) е влиятелен търновски общественик и търговец. Независимо от високия си обществен статус в местното общество, той е сред съмишлениците на радикалните дейци. Приятел е на Стефан Стамболов. Има данни за връзките му с тайната комитетска организация, създадена от Васил Левски и нейния влиятелен клон в старата столица. След Освобождението е депутат в Първото велико народно събрание и във Второто обикновено народно събрание. Два пъти е кмет на Търново – 1880–1881 и 1894–1899 г. [ДА-ВТ, ф. 931К (Йордан Кулулиев), оп. 1, а.е. 214, л. 1-4; Радев, И. 2000, с. 701–702].

¹⁵ В смисъл *не иска* (диал.).

август 1881 г. той записва следното: „Откарването на Славейкова през нощта в четвъртък срещу петък (не зная нищо подробно) насилствено от полицмейстера с държавна кола (пощата) в Търново [е] подла постъпка, глупост.“ [Иречек, К. 2016, с. 293].

Вследствие на стреса и неудобствата при пътуванията се събуждат и хроничните болести на остаряващия деец. В писмо до Марин Дринов от края на август с. г. той споделя, че след връщането си в малкото планинско градче се е разболял „от старост и [от] стара болест“. Не може и да се лекува добре, защото в Трявна „няма доктор“. „Но каквото бъде, наврага и поврага“ – обобщава в типичния ми метафоричен стил писателят. [Славейков, П. 1982, с. 355]. По същото време Петко Славейков споделя със сина си Иван и своите тревоги около издръжката на многолюдното си семейство, което през последните месеци разчита на парите от продаден в Трявна поземлен имот. Въпреки липсата на перспектива за държавна работа в София старият деец не се отчайва. „Ако [се] плъсна¹⁶ тука – заявява той, – правете каквото ви Господ научи; но ако оздравея, аз още ще се поборя с нуждите и злочестините си и надея се, ако умствените ми способности оцелеят, да се възправа пак и да мога да си гледам къщата.“ [Славейков, П. 1982, с. 276].

Въпреки тежкото си здравословно състояние, възрожденският книжовник отговаря положително на предложението на търновския издател и книжар Стоян Маринов да подготви едно весело „календарче“ за следващата 1882 г. С присъщата си оперативност опитният писател подготвя предговора, структурата и дава инструкции на Стоян Маринов как и в колко екземпляра да отпечата изданието. Съставено е дори и обявлението за малката книжка [Баева, С. 1959, с. 300–301]. В писмото си до Стоян Маринов с дата 2 септември 1881 г. Петко Славейков звучи бодро и делово, което е свидетелство, че е с подобро здравословно състояние след емоционалната криза от срещите в София, събудила старите му болезки, както и присъщата на натурата му наклонност да страда физически при прехода през драматични за личността му (от психологическа гледна точка) ситуации.

По същата тема общественикът пише на 2 септември с. г. и до приятеля си Джорджо Момчев от Търново. Моли го да събере спомоществатели за планираното календарче и му съобщава новини от София. Моли го и за заем от 100–150 рубли, за да може да продължи дейността си. В противен случай ще му се наложи да замине за Пловдив като политически емигрант, при което ще изгуби правото си да бъде избран в представителните органи на властта в Княжеството. В писмото до Джорджо Момчев е регистрирана и готовността за пренасяне опозиционната дейност на Либералната партия в Източна Румелия, където по това време продължава да се печата вестник „Независимост“. [Документ № 1].

Междувременно, на 1 септември 1881 г. княз Александър I подписва указ за амнистия на Петко Славейков и разпорежда на полковник Ремлинген полицията да не пречи на пребиваването му в Търново или в София, както и на книжовната му дейност. Изрично е спомената възможността деецът да емигрира в Пловдив, за което също не би трябвало да има административни препятствия. На княжеската заповед Арнолд Ремлинген отговаря, че общественикът има право да живее където си иска и да се занимава с каквато и да е законна дейност [Димитров, И. 1972, с. 68]. Очевидно, упорството на стария възрожденец, съчетано с авторитета му в крехкото гражданско общество довеждат властите до заключение, че дори и като опозиционер, Петко Славейков е по-безопасен за тях свободен, отколкото интерниран в затънтената провинция.

Разкъсан между желанието да продължи политическата си кариера в София и отговорността към семейство и приятели, преди да напусне Трявна, Петко Славейков подготвя едно обръщение към княз Александър I, което по всяка вероятност е достигнало до владетелската канцелария, която придвижва въпроса за амнистията на опозиционера много оперативно. В саморъчно написаното послание опитният общественик припомня на 30-годиини по-младия от него княз, че по време на Първото велико народно събрание се е закълел да спазва Търновската

¹⁶ В смисъл *ако умра*.

конституция. Временната ѝ отмяна и репресиите към либералните дейци са свидетелство не за сила, а за слабост. Силно е подчертана критиката към ограниченията в свободата на печата. Влиятелният общественик провижда трудности в утвърждаването на княза на престола и препоръчва възстановяване на демократичните порядки, към които българите са силно привързани. С почителен тон и неприсъща за словесните си изяви умереност възрожденецът твърдо настоява да не се управлява Княжеството „с насилствени средства“. Посланието не поставя нито един личен или партиен въпрос, което е свидетелство за безкористната Славейкова готовност да служи на народа си, отстоявайки идеалите за граждански свободи и парламентарно управление по правилата на Модерната епоха. (Документ № 2).

На 5 септември 1881 г. най-големият му син Иван Славейков, който е в Пловдив, съобщава на баща си, че в румелийската столица има учителско място за него. Първоначалният отговор на общественика е отрицателен. Той декларира, че не може да напусне „политическото поприще в Княжеството“ в момент, в който трябва да бъде „близо до народа“. Иван обаче продължава да упорства: „Не знам какво мислиш да правиш в България. Там работа вече няма за тебе. Ще бъдеш преследван, сам, стар, в непоносимо икономическо положение ще замъждееш. Тук ще бъде непременно и несравнимо по-добре. За теб има готово [работно] място. Директорът на народното просвещение [Йоаким Груев] ми предложи да ви пиша да дойдете. Можете да вземете място в гимназията. Можете да бъдете редактор на един нов вестник, който ще се издава [със субсидия] 20 [турски] лири месечно. <...> Настоявам пак и трябва да дойдете тук, ако не искате да прекарате усамотен дни на неволя, бедствия и грижи, а в същото време и домашните да страдат. Тук двама на работа ще можем да пооправим икономическото си положение, ще бъдем по-силни и ще можем по-леко да водим борба.“ [Дафинов, З. 2004, с. 419].

След известни колебания Петко Славейков приема предложението, тъй като не е сигурен, че в София ще има някакво препитание за него, с което съпругата му и по-малките деца в семейството също ще бъдат поставени в риск [Баева, С. 1959, с. 306–307]. Сбогувайки се със своите роднини и приятели в Трявна, на 20 септември 1881 г. поетът предава на сина си Рачо току що написаното стихотворение „Сбогом, прощавай, невесто мила“ и се отправя към новата неизвестност в живота си – изгнание в столицата на Източна Румелия. Настроението, което го е владяло в този момент, е отлято в станалата по-късно популярна като песен спомената творба:

Сбогом, прощавай, невесто мила,
отивам ази в незнаен път.
Съдбата ми се вече решила,
Мен ме осъжда пристрастен съд.

На заточенье в страни далечни,
в земя незнайна, неволен роб,
там да се скапя в окови вечни,
без да узнаеш ти моя гроб.¹⁷

На път за Пловдив поетът пресича Стара планина през прохода Шипка. При пътуването отсяда за кратко на връх Свети Никола, където написва стихотворението „Пред паметника на Шипка и жалкий вид на нашите опълченци“. В него в мрачна тоналност е интерпретирана темата за забравата на опълченците в новата политическа действителност¹⁸. Без да носи поетическото изящество на Вазовата „Епопея на забравените“, споменатата поетическа творба е ярко свидетелство за настроенията на националния ни елит в следосвобожденската епоха, която подлага част от възрожденските идеали на изпитание, а други – директно елиминира в името на прагматичното настояще.

На 22 септември 1881 г. популярният народен трибун пристига в столицата на Източна Румелия. Не е посрещнат от многобройни почитатели, с каквито несъмнено разполага и в тази

¹⁷ Списание „Наука“, 1881, кн. 6, с. 465.

¹⁸ НБКМ-БИА, ф. 227 (Спас Вацов), а.е. 19, л. 3–5. [Тодоров, И. 1971, с. 68–69].

част на българските земи. В местния печат¹⁹ и в мемоарните източници [Славейков, Р. 1927, с. 60] е отбелязано, че присъствието му в града под тепетата е важен белег за свободите, осигурени от румелийските власти, както и предпоставка за обогатяване на местния интелектуален и обществен живот [Дафинов, З. 2004, с. 420–421]. Петко Славейков скоро доказва, че споменатото очакване е основателно, като се включва активно в книжовното и образователно битие автономната провинция. Там именно, в сърцето на Тракия, поетът сътворява и най-изящния си, по мое мнение, поетически бисер: „Хубава си татковино, име сладко, земя рай.“

В обобщение си позволявам да отбележа, че преживяното като заточение насилствено вдвояване на Петко Славейков в Трявна, продължило (с прекъсване от няколко дни) два месеца (18 юли – 20 септември 1881 г.) е интензивен и богат на обрати, на поетически и епистоларни текстове период от биографията на възрожденеца. Макар и отстранен от най-високите управленски длъжности в държавата, позицията му продължава да тежи пред княза, управляващите министри и натоварения със създаването на Държавния съвет Марин Дринов. Преценките на опитния политик за разволя на наченатата конституционна реформа в Княжество България, отразени в писмата му до приятели и съмишленици, са адекватни и прозорливи. Той продължава да е един от най-добре информирани за хода на политическия живот в Княжеството и в Източна Румелия политици – основно поради факта, че има широка мрежа от приятели и съмишленици, които не прекъсват отношенията си с него през трудните летни месеци на 1881 г. Писмото му, до княз Александър I е свидетелство за смелостта и решителността на дееца в отстояването на либералната идеология, на която е привърженик. Липсата на възможност да списва вестник е компенсирана от връщането към любимите му занимания с народни пословици и с подготовката на календарни сборници. Желанието на стария учител отново да се обърне към старото си призвание и да преподава е колкото умилително, толкова и прагматично. За разлика от мнозина новопроизведени чиновници и депутати, напуснали при първа възможност безвъзвратно трудната учителска професия, Петко Славейков носи мисията на педагог в сърцето си и с основание счита, че именно това е неговото основно професионално поприще. Поприще, превърнало го не само в най-популярния възрожденски творец и книжовник, но и в неотменим фактор за формирането на цяло поколение българи, които края на XIX и началото на XX век успешно ще водят освободена България по трудните пътища на политическата и културна Модерност.

ДОКУМЕНТИ

Документ №1

Писмо от Петко Р. Славейков (Трявна) до Джорджо Момчев (Търново), 2 септември 1881 г. Съобщава на Джорджо Момчев новини за предприетите в София реформи в управлението на Княжеството; моли го за заем, за да продължи дейността си; ако не получи пари, ще емигрира в Източна Румелия.

Байно Джорджо!

Благодаря Ви за услугата, която ми направихте, та писахте в София да внесат 50 рубли. Аз действително щях да ги внеса, но мене ма не оставиха, брате, да си отдъхна. На вторий ден²⁰ ма вдигнаха и в Трявна пак назад и конвоиран още. В Търново на станцията тичах за Стамболеца²¹, но като го нямаше в Търново тебе не рачих да безпокоя, за да се видим и да ви поразправа за работите в София. Те не отиват толкоз лошаво сега. Русите сега са се научили и с Дринова са мъчат да съставят една нова либерална партия. Князът е приел проекта на Дринова за Държавния съвет, който да бъде избираем. Комисия от Йосифа Ковачева, [Никола] Михайловски, П[антелей] П. Кисимов, Ив[ан] Тодоров и още трима, все от либералите, е свикана да изработи избирателния закон с либерални по възможност тенденции.

¹⁹ Вестник „Народний глас“, г. II, бр. 226 от 22 септември 1881.

²⁰ От пристигането в София.

²¹ Стефан Стамболов.

Консерваторите са в немилост пред руското правителство. [Михаил] Хитрово²² ги не приема; тъй също и княза [не ги приема], но той още работи с тях тайно чрез [Константин] Стоилова и те са още силни чрез тяхната си администрация. Те не рачат да приемат плана на Дринова, а най-вече [предложението] да се избира Държавний съвет от народа две трети и князът да назначава едната третина. Изборите се обезпечават в Избирателний закон, за да бъдат свободни от народа. И комисарите от 1 септември се унищожават²³. Нам ни вдигат по наляганието²⁴ на консерваторите, за да не влияем на Дринова. Смята се новите наредби да се турят в ред от първи януари [1882 г.], ако не и по-напред. Но работата е тук, че до тогаз няма какво да се яде, за да се обдържам, да ме приемат на служба и да се не отдалечавам от отечеството. Аз именно затова исках да говоря с [ъс] Стамболова, защото от положението си принуден съм да замина за Румелия, а като замина изгубвам правото си да бъде избираем; това [е нещото], което се домогват консерваторите да добият чрез подсъдимостта ми²⁵. Русчук и София помогнаха в този случай на дяда Цанкова²⁶. Русе му събрала 800 франка, а София – 150 рубли. Вие дали ли сте му нещо не зная. Аз досега не съм взел нищо и не съм искал нищо от никого, но каквото имах похарчих и каквото имам за продаване не се продава тъй лесно и не съм там [в София], [за] да продам, а имам голяма належаща нужда от стотина рубли. Аз ги не искам като милостиня. Мога да си ги платя – и аз, и сина ми можем да платим и по-голямо количество; и имами си кършилека²⁷, но аз съм заплепен и не мога да заловя работа, ни[то] учителство, ни[то] някоя книжка или що годе; затова и срам ме е наистина, но тъй съм докаран да търся в заем като милостиня; тъй ме докараха обстоятелствата неволно. Но церемониите настрана; и аз трябва да Ви кажа право, че ако не намеря тука за една неделя стотина – 150 рубли назаем, ще бъде принуден и аз да замина за Румелия; и тогаз сбогом вече България – и за мене, както и за [Петко] Каравелова. Пращам едно обявление през Ст. Маринова до [Киро] Тулешкова да го печата и да ми се съберат няколко спомоществатели за две книжки. Предстойте дано се напечата, защото пари не съм му пратил. С прилични поздравления

Вес²⁸ Ваш
П. Славейков

2-й 7-мври 1881
Трявна

Ръкопис. Оригинал.

НБКМ-БИА, фонд 63 (Стефан Стамболов), а.е. 86, л. 3.

Документ № 2

Официално писмо от Петко Р. Славейков (Трявна) до княз Александър I Български (София), [септември 1881 г.²⁹] Представя критичната си позиция спрямо временното суспендиране на конституцията от Второто велико народно събрание (1 юли 1881 г.), както и от липсата на свобода на словото – основно право на гражданите в наскоро освободената от чужда власт държава.

²² По това време Михаил Хитрово (1837–1896) е руски генерален консул в Княжество България.

²³ Става дума за отмяна на извънредното положение. Вж. по-нататък бележка №27.

²⁴ В смисъл *под натиска*.

²⁵ Тоест, чрез завеждането на дела за държавна измяна на основа на опозиционното поведение на Петко Славейков по време и след изборите на Второто велико народно събрание.

²⁶ Драган Цанков (1828–1911)

²⁷ В смисъл *имаме нещо насреща* (тур.).

²⁸ В смисъл *изцяло*.

²⁹ Хронологическата и топографската атрибуции са осъществени по съдържанието на документа и по разположението му в една архивна единица с писмото до Джордж Момчев от 2 септември 1881 г.

Ваше Царско Височество,

С надежда на снизхождение към възрастта ми прося извинение за смелостта, дете Ви пиша настоящето [писмо], по[д]буден на това от искрено чувство.

Четиридесет и пет години като българин служа на българ[ския] народ. Нещо знаменито не съм направил, но мога да кажа, че във всичките перипетии, що е прекарал той в това временно разстояние, ни[го] в един случай не съм бил далеч от него и не съм се отказвал да му бъда предан и да му служа колкото съм можал вярно и самоотвержено. Не говоря това, за да се хваля, но казвам го, за да привлека вниманието на Ваше Ц[арско] Височество към това, що по длъжност има[м] да Ви кажа.

Ваше Височество!

Много и много тежки и усилни обстояния³⁰ е прекарал българският народ, но смее да изповядам, че откакто аз помня, никога не е бил така притеснен, измъчен и онеправдан както [е] от година насам. Народа е притеглил черно теглило, но търпял е всичко с надежда да се сдобие с[ъс] законен господар, та дано така да си поотдъхне. Представете си, В[аше] Височество какво [му] е на тоз[и] народ, когато вижда, че надеждите му се оказват суетни³¹.

Ваше Височество!

Вие положихте клетва в Търново, че ще управлявате страната по основният ѝ закон, обаче правителството на Ваше Ц[арско] Височество следва да управлява по своему. Произволът и безредиците продължават. Второ издание на ланските ужасни сцени³² се започват изново; и пак насилия се вършат – и явно, и тайно. По всичко се вижда, че то, правителството, се домогва с терор и всякакви други незаконни и насилствени средства да наложи волята си на народа. Да се разказват подробности върху това би било излишно. Покорний Ви слуга ще обърне вниманието на В[аше] Височество върху повторителното ограничаване на печата и подир вдигането на военното положение³³. [Обърнете внимание] по какъв груб и произволен начин става то.

Това ограничение може да заварди правителството на В[аше] Височество от някои праведни или неправедни изобличения, но никога не може да утвърди престола на В[аше] Царско Височество, не може да Ви о[б]гради с предаността на народа. Ваше Височество, законите не са мъртва буква, както си изволява да мисли Вашето правителство и както велегласно проповядват неговите органи. Тежко му тому, който служи на такъв ум!

Ръкопис. Оригинал.

Без дата и място на създаване.

НБКМ-БИА, фонд 63 (Стефан Стамболов), а.е. 86, л. 3.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Баева, С. 1959 – С. Баева. Литературен архив. Т. 1. Петко Славейков. Редактори Соня Баева, Петър Динеков, Георги Димов. София: Издателство на БАН, 1959. [S. Baeva. Literaturen arhiv. T. 1. Petko Slaveykov. Redaktori Sonya Baeva, Petar Dinekov, Georgi Dimov. Sofia: Izdatelstvo na BAN, 1959.]

Бонева, В. 2020 – Вера Бонева. Архивът на Петко Славейков. Ръкописно наследство. Велико Търново: Издателство „Фабер“, 2020. [Vera Boneva. Arhivat na Petko Slaveykov. Rakopisno nasledstvo. Veliko Tarnovo: Izdatelstvo „Faber“, 2020.]

Дафинов, З. 2004 – Здравко Дафинов. Петко Р. Славейков. Летопис за живото, творчеството и обществената му дейност. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 2004.

³⁰ В смисъл на *обстоятелства*.

³¹ В смисъл на *напразни*.

³² Тук авторът има предвид насилията спрямо граждани и опозиционни лидери при изборите (14 и 21 юни 1881 г.) и заседанието на Второто Велико народно събрание (1 юли 1881 г.).

³³ Извънредното положение е отменено с княжески указ от 27 август 1881 г. – Държавен вестник, г. III, бр. 63 от 2 септември 1881.

[Zdravko Dafinov. Petko R. Slaveykov. Letopis za zhivoto, tvorchestvoto i obshtestvenata mu deynost. Sofia: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“, 2004.]

Димитров, И. 1972 – Илчо Димитров. П. Р. Славейков след Освобождението (Някои уточнения към политическата му дейност). – Векове. Очерци, спомени и документи из тринадесетвековната българска история. София: Издателство „Народна младеж“, 1972. [Ilcho Dimitrov. P. R. Slaveykov sled Osvobozhdenieto (Nyakoi utochnenia kam politicheskata mu deynost). – Vekove. Ochertsi, spomeni i dokumenti iz trinadesetvekovnata balgarska istoria. Sofia: Izdatelstvo „Narodna mladezh“, 1972.]

Димитров, И. 2001 – Илчо Димитров. Князът, конституцията и народът. Из историята на политическите борби в България в първите години след Освобождението. Второ издание. София: Академично издателство „Проф. „Марин Дринов“, 2001. [Ilcho Dimitrov. Knyazat, konstitutsiyata i narodat. Iz istoriyata na politicheskite borbi v Bulgaria v parvite godini sled Osvobozhdenieto. Vtoro izdanie. Sofia: Akademichno izdatelstvo „Prof. „Marin Drinov“, 2001.]

Иречек, К. 2016 – Константин Иречек. Български дневник. Том 1. 1879–1881. София: Издателска къща „Свети Георги Победоносец“, 2016. [Konstantin Irechek. Balgarski dnevnik. Tom 1. 1879–1881. Sofia: Izdatelska kashta „Sveti Georgi Pobedonosets“, 2016.]

Каролев, Стоян (редактор), 1967 – Стоян Каролев (ред.). Литературен архив. Т. 3. Пенчо Славейков. Редактори Стоян Каролев и Соня Баева. София: Издателство на БАН, 1967. [Stoyan Karolev (red.). Literaturen arhiv. T. 3. Pencho Slaveykov. Redaktori Stoyan Karolev i Sonya Baeva. Sofia: Izdatelstvo na BAN, 1967.]

Косев, Д. 1984 – Димитър Косев. Петко Рачев Славейков – обществена и политическа дейност. София: Издателство на БАН, 1987. [Dimitar Kosev. Petko Rachev Slaveykov – obshtestvena i politicheska deynost. Sofia: Izdatelstvo na BAN, 1987.]

Миятев, П. 1953 – Петър Миятев (съставител). Из архива на Константин Иречек. Т. 1. Издателство на БАН, 1953. [Petar Miyatev (sastavitel). Iz arhiva na Konstantin Irechek. T. 1. Izdatelstvo na BAN, 1953.]

Палангурски, М. 2014 – Милко Палангурски. Учредителите: Участниците в Учредителното събрание в Търново 10.II. – 16.IV.1879. Велико Търново: Издателство „Сиби“. [Milko Palangurski. Uchreditelite: Uchastnitsite v Uchreditelnoto sabranie v Tarnovo 10.II. – 16.IV.1879. Veliko Tarnovo: Izdatelstvo „Sibi“, 2014.]

Петков, П. Ст. 2011 – Петко Ст. Петков. Търновската конституция и моделът на държавно управление в България. Двадесет години от приемането на Конституцията на Република България: Материали от научна конференция, В. Търново, 3 юни 2011 г. София: Софи-Р, 2011, 273–281. [Petko St. Petkov. Tarnovskata konstitutsia i modelat na darzhavno upravlenie v Bulgaria. Dvadeset godini ot priemaneto na Konstitutsiyata na Republika Bulgaria: Materiali ot nauchna konferentsia, V. Tarnovo, 3 yuni 2011 g. Sofia: Sofi-R, 2011, 273–281.]

Радев, И. 2000 – Иван Радев. История на Велико Търново XVIII–XIX век. Велико Търново: Издателство „Слово“. [Ivan Radev. Istoria na Veliko Tarnovo XVIII–XIX vek. Veliko Tarnovo: Izdatelstvo „Slovo“, 2000.]

Славейков, П. 1982 – Петко Р. Славейков. Съчинения. Т. 8. Писма. София: Издателство „Български писател“, 1982. [Petko R. Slaveykov. Sachinenia. T. 8. Pisma. Sofia: Izdatelstvo „Balgarski pisatel“, 1982.]

Славейков, Р. 1927 – Петко Р. Славейков. Очерк за живота му е спомени за него. София, Издателство „Хемус“. [Racho Slveykov. Petko R. Slaveykov. Ocherk za zhivota mu e spomeni za nego. Sofia, Izdatelstvo „Hemus“, 1927.]

Стоянов, И. 1989 – Иван Стоянов. Либералната партия в Княжество България 1879–1886. София: Издателство „Наука и изкуство“, 1989. [Ivan Stoyanov. Liberalnata partia v Knyazhestvo Bulgaria 1879–1886. Sofia: Izdatelstvo „Nauka i izkustvo“, 1989.]

Тодоров, И. 1971 – Илия Тодоров. Непубликувано стихотворение на Петко Р. Славейков. – Език и литература, 1971, № 1. [Iliya Todorov. Nepublikuvano stihotvorenie na Petko R. Slaveykov. – Ezik i literatura, 1971, № 1.]

СЪКРАЩЕНИЯ

БАН – Българска академия на науките

ДА–ВТ – Държавен архив – Велико Търново

НБКМ–БИА – Национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ – Български исторически архив

ОФ – Отечествен фронт

ф. – фонд

оп. – опис

л. – лист

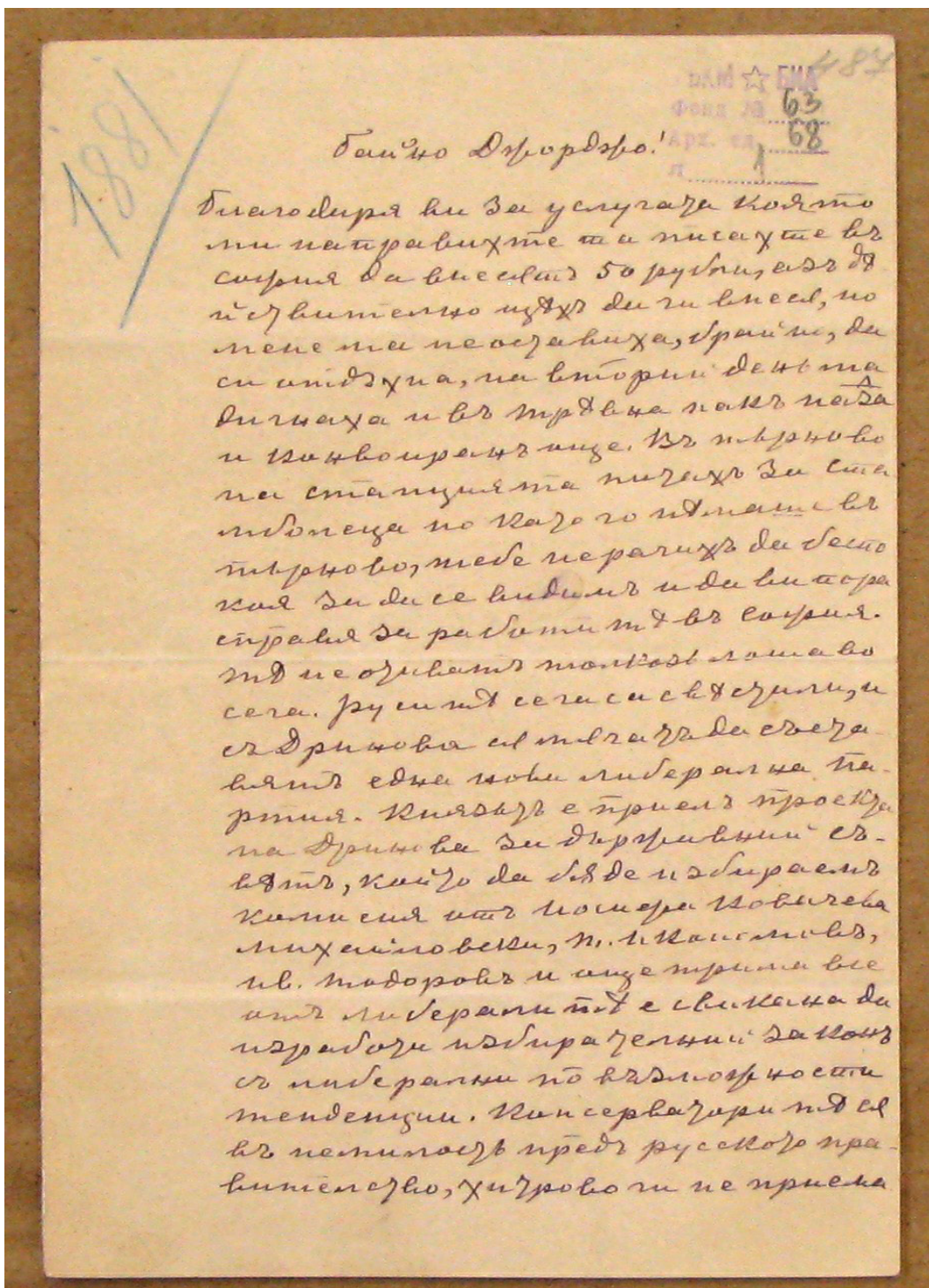

1. Външен изглед на Славейковата къща в Трявна през 1930 г. – Държавен архив – Габрово, фонд 746, оп. 6, а.е. 4

2. Борис Попович. Портрет на Петко Славейков, 1957. Маслени бои, платно.
– Регионална библиотека „Петко Славейков“ – Велико Търново

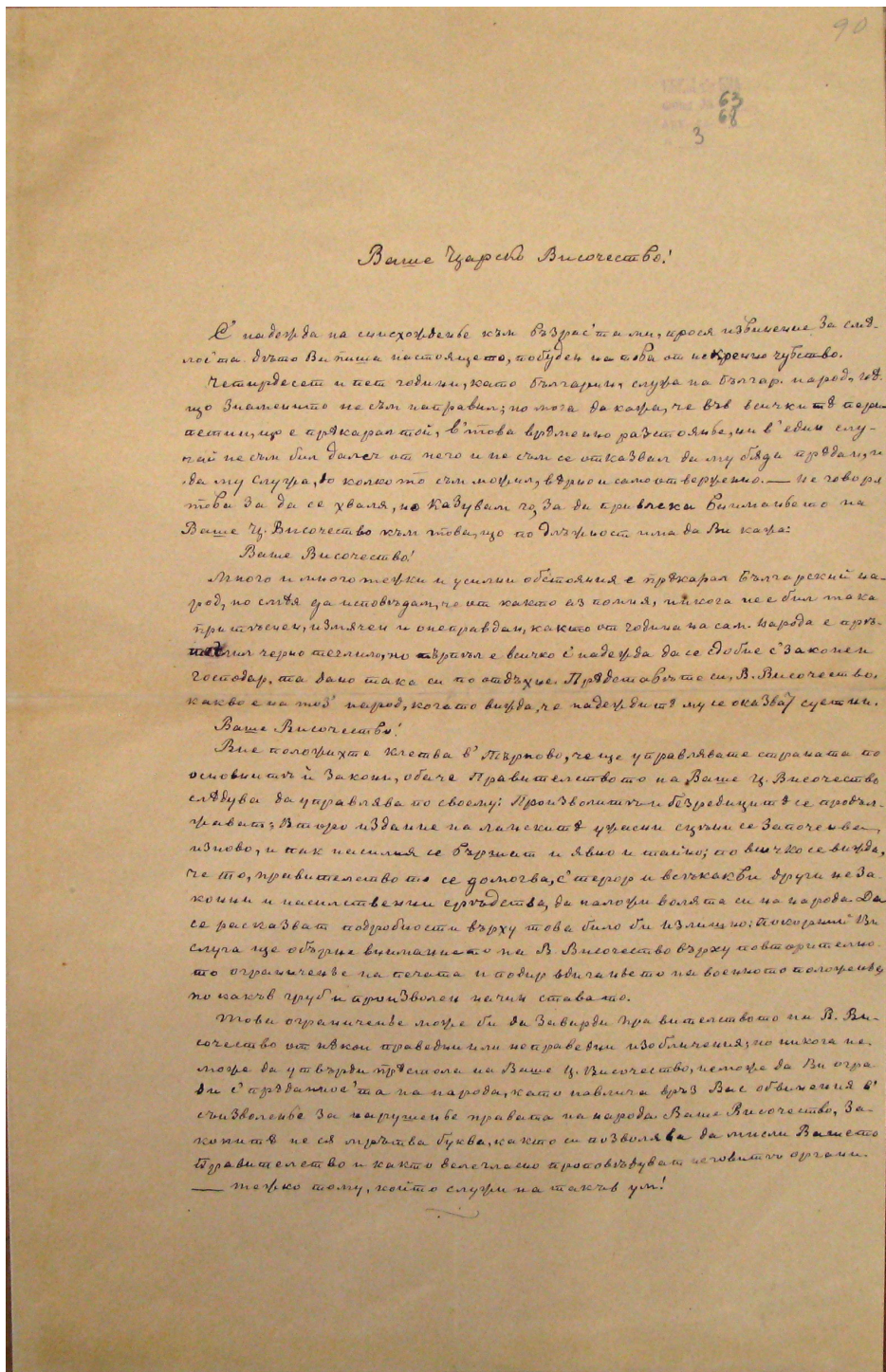
За, 3б, 3в. Писмо на Петко Славейков (Грявна) до Джорджо Момчев (Търново) – НБКМ-БИА, фонд 63 (Стефан Стамболов), а.е. 68, л. 1-2. (Документ №1).

4. Официално писмо от Петко Р. Славейков (Трявна) до княз Александър I Български (София), от началото на септември 1881 г. Сканирано копие на оригинала. – НБКМ-БИА, фонд 63 (Стефан Стамболов), а.е. 68, л. 3. (Документ №2).